

בלשון עתיד
חזון ליהודים וליהדות בתרבות הגלובלית

יונתן זקס

בלשון עתיד

חזון ליהודים וליהדות בתרבות הגלובלית

מאנגלית: צור ארליך

Jonathan Sacks

Future Tense

A Vision for Jews and Judaism in the Global Culture

עורך אחראי: ראובן ציגלר

עריכה לשונית: הניה קולומבוס

הגהה: דוד ברוקנר

עימוד: רינה בן גל

עיצוב כריכה: אליהו משגב

© כל הזכויות שמורות לעזבונו של הרב יונתן זקס ז"ל, 2021

כל הזכויות בעברית שמורות להוצאת קורן ירושלים, 2021

ספרי מגיד, הוצאת קורן

ת"ד 4044 ירושלים 9104001

טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534

maggid@korenpub.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-526-312-1 ISBN

נדפס בישראל 2021 Printed in Israel

מוקדש
לשותפים כנים

באהבה רבה ובאהבת עולם
רוויה באהבת אחים

חיים ואווה פינק

תל-אביב

אשר משמשים דוגמא למופת
לשותפות כנה
להגשמת חזון מעוטר ספירים
ליהודים וליהדות
בעולמנו אנו

מברכים בכל לב

צבי ובטי רייזמן וכל בני המשפחה

לוס אנג'לס

תוכן עניינים

ט	פתח דבר	.....
1	פרק א סיפורו של העם, עמו של הסיפור	.....
15	פרק ב העוד ישנו עם יהודי?	.....
39	פרק ג ההמשכיות היהודית והדרך להשגתה	.....
61	פרק ד האחר: יהדות, נצרות ואסלאם	.....
79	פרק ה אנטישמיות: המוטציה הרביעית	.....
103	פרק ו עם לכרד ישכון?	.....
121	פרק ז ישראל, פתח התקווה	.....
143	פרק ח ציונות חדשה	.....
169	פרק ט השיחה היהודית	.....
193	פרק י תורה וחוכמה: היהדות והעולם	.....
	פרק יא בלשון עתיד:	
217	קולה של התקווה בשיחתה של האנושות	.....
241	סוף דבר	.....
253	הערות	.....
269	על אודות המחבר	.....

פתח דבר

מספרים על פוליטיקאי שאמר כך: "אתמול עמדנו על סף התהום, אבל היום אנו צועדים צעד גדול קדימה". ההיסטוריה היהודית נדמית לפעמים ככזו: סכנה, ואז אסון. כך היא כיום.

למעלה משבעה עשורים אחר הולדתה, מדינת ישראל מבודדת מאוד. טילי חזבאללה מאיימים עליה מצפון, ורקטות חמאס מדרום: שני ארגוני טרור שגמרו אומר להשמיד את ישראל. במעגל הרחב יותר אורבת לה איראן, המטפחת נשק גרעיני. עתידה של ישראל נראה מסוכן מכפי שהיה.

במקביל, המקהלה הבינלאומית מוקיעה את ניסיונה של ישראל להיאבק בטרור האכזרי המופעל נגדה במתכוון מתוך מחסה של אוכלוסייה אזרחית. אם ישראל לא תפעל, היא תבגוד בחובתה העליונה כמדינה, להגן על אזרחיה. אם תפעל, חפים מפשע ייפגעו. זהו מלכוד המשתק את בעלי התושייה ומטריד את בעלי המצפון.

הרצל חשב שהקמת מדינת היהודים תשים קץ לאנטישמיות. אך מדינת ישראל הייתה למוקד מתקפתה של אנטישמיות מסוג חדש. הופעת זן חדש של העתיקה בשנאות העולם, בעוד השואה היא זיכרון חי של אנשים המהלכים בינינו, היא מן התמורות המזעזעות שחזיתי בהן בימי חיי.

לו היו אלו הבעיות היחידות העומדות בפני העם היהודי, די היה בהן להחרידנו. אך אלו הן רק הבעיות מבחוחן; אחרות מאיימות עלינו מבית. ההמשכיות היהודית נתונה במשבר. בממוצע שעל פני רחבי התפוצות, אחד משני יהודים בוחר שלא להמשיך בסיפור היהודי – אם בנישואי תערובת, אם בטמיעה, אם בהוצאת עצמו מכלל ישראל. הוא בוחר להיות עלה אחרון בעץ שהאריך ימים ארבעת אלפים שנה.

הציונות הדתית בישראל והאורתודוקסיה המודרנית במערב נתונות בהתמעטות. אלו הן שתי גישות המאמינות כי אפשר לחיות בעולם המודרני מתוך שמירה על המאפיינים הקלאסיים של החיים היהודיים. רוב היהודים, או שהם מעורבים בדעת עם העולם ומאבדים את זהותם היהודית, או שהם משמרים את זהותם במחיר של היבדלות מהעולם. נוסף על אלה, השסעים בעולם היהודי מעמיקים כל כך שקשה לדבר על היהודים כעל עם אחד בעל גורל משותף וזהות קיבוצית.

הספר שלפניכם עוסק בכל הנושאים הללו, אבל גם מנסה להבקיע אל מעבר להם. כי על כפות המאזניים נמצא דבר מה פנימי יותר, דבר מה יסודי ובלתי פתור הנוגע למקומם של היהודים, היהדות וישראל בעולם. "היינו נתונים בשבי תמונה", אמר הפילוסוף לודוויג ויטגנשטיין, והתכוון לפילוסופיה. סבורני שהדבר נכון גם באשר ליהודים. דימוי של עם השוכן לכרד, מוקף אויבים, נטול ידידים, מושל בתודעה היהודית מאז השואה. הדבר מובן. אבל גם מסוכן. הוא מוליך אותנו להכרעות רעות, והוא עלול להיות נבואה המגשימה את עצמה. היהודים צריכים לאזור אמונה. אין כוונתי כאן לאמונה הדתית הפשוטה, גם לא לאיזו אופטימיות תמימה, אלא לאמונה שהם אינם לכדם בעולם. נתן שרנסקי, אסיר ציון לשעבר, סיפר פעם כיצר נתנה לו אשתו אביטל ספר תהלים שיתמוך בו בשנים הקשות בכלא. הרוסים החרימו את הספר, ושרנסקי נאבק שלוש שנים להשבתו. לבסוף הצליח. שרנסקי ידע רק מעט עברית, אך הספר היה לדידו מעין צופן שיש לפענחו – והוא שקד לעשות זאת. הוא זוכר את הרגע שבו הוא הצליח לחלץ את משמעותו של חלק מפסוק אחד: "גם כי אֶלֶךְ

בְּגִיַּא צְלֻמֹת לֹא אֵירָא רַע כִּי אֲתָה עֲמָדִי” (כג, ד). זו הייתה חווייה של התגלות. הוא הרגיש כאילו מִיִּשְׁהוּ כֹתֵב אֶת הַמִּילִים הַלְלוּ בְּמִיּוּחַד בִּשְׂבִילוֹ, בְּמָקוֹם הַהוּא, בְּזִמְנָה הַהוּא. הוּא שֶׁרַד, שׁוֹחֵר וְעֵלָה אֶרֶצָה. הוּא נוֹשֵׂא עִימוֹ אֶת הַסֵּפֶר עַד הַיּוֹם.

שֶׁרַנְסְקִי הוּא סִמְלֵ חַי לְעַם הַיְהוּדִי לְאוֹרֵךְ הַדּוֹרוֹת. פְּעָמִים רַבּוֹת אִיבְדוּ יְהוּדִים אֶת חִירוֹתָם, אֲךָ כֹל עוֹד הַרְגִישׁ הַיְהוּדִי כִּי “גַּם כִּי אֶלֶךְ בְּגִיַּא צְלֻמֹת לֹא אֵירָא רַע כִּי אֲתָה עֲמָדִי”, חוֹסְנֵי הַפְּנִימִי הִגְנוּ עֲלֵיו מִן הַפַּחַד וְהִיִּיאֹשׁ. זֶה לֹא הִיִּיתָה אֲמוּנָה נְאִיבִית, אֲךָ כּוֹחַ הָיָה כְּבִיר. עִם יִשְׂרָאֵל שֶׁמֶר עַל חַיִּיהָ שֶׁל אֲמוּנָתָהּ – וּבִזְכוּת אֲמוּנָתָהּ עִם יִשְׂרָאֵל חַי. הָאֲמוּנָה מְנַצַּחַת אֶת הַפַּחַד.

אֲבָל הַפַּחַד מַחֲוֵלֵל תְּחוֹשֶׁת קוֹרְבָנוֹת. קוֹרְבָנוֹת מְרַגִּישִׁים שֶׁהֵם לְכַד. כּוֹלֵם נִגְדֵם. אִישׁ אֵינוֹ מִבֵּין אוֹתָם. עוֹמְדוֹת לָהֶם שְׁתֵּי אֲפִשְׁרוּיוֹת: לְהִיאֲטֵם וְלִהְתַּכַּנֵּס פְּנִימָה – אוֹ לְהִגִּיב בְּתוֹקְפָנוֹת כְּדִי לְהַתְּגוֹנֵן. קוֹרְבָנוֹת מְאִשְׁמִימִים אֶת הָעוֹלָם, לֹא אֶת עֲצָמָם. לְכֵן, הַקּוֹרְבָנוֹת הֵינָם עוֹמְדָה נִפְשִׁית נוֹחָה וּמִתְגַּמְלֵת. הַקּוֹרְבֵן רוֹצֵה שֶׁהָעוֹלָם יִשְׁתַּנֶּה, וְשׁוֹכַח כִּי יִיתְּכֵן שְׁדוּקָא לּוֹ מוֹטֵב לְהִשְׁתַּנּוֹת. הַפַּחַד שֶׁל הַקּוֹרְבֵן הוּא אוֹלֵי מִמְשִׁי, אֲבָל הָעוֹמְדָה הַקּוֹרְבָנִית אֵינָנָה הַדֶּרֶךְ הַמוֹצֵלַחַת בְּיוֹתֵר לְהַתְּמוּדֵד עִימוֹ.

פַּחַד הוּא הַתְּגוּבָה הַשְּׁגוּיָה לְמַצְבָּם שֶׁל הַיְהוּדִים בְּעוֹלָם הָעֶכְשָׁווִי. לְמִשְׁמַע חֲדָשׁוֹת הַיּוֹם־יּוֹם קָל לְהִשְׁתַּכַּנֵּעַ שֶׁזְּמַנָּנוּ הוּא הַגְּרוּעַ בְּזִמְנִים. אֲבָל מִבְּחִינֹת מְסוּיָמוֹת הוּא הַטוֹב שֶׁבָהֶם. בְּכֹל אֲלֵפֵי שְׁנוֹת קִיּוּמוֹ לֹא זָכָה עִם יִשְׂרָאֵל לִיְהִנּוֹת בְּאוֹתָהּ עַת עֲצָמָה מְעַצְמָאוֹת וְרִיבּוֹנוֹת בְּאַרְצוֹ וּמְחוּפְשׁ וְשׁוּיּוֹן בְּתַפּוּצוֹת.

עֲצָם קִיּוּמָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל הוּא הַדְּבָר הַקְּרֹב בְּיוֹתֵר לְנֶסֶם שֶׁאֲפִשֶׁר לְמַצּוֹא בְּדַפְיָה הַמְּפֹכָחִים שֶׁל הַהִיסְטוֹרִיָה הַמְּצִיאֹתִית. יִשְׂרָאֵל נִדְרָשָׁה לְהַתְּמוּדֵד עִם מְלַחְמוֹת וְטֵרוֹר, אֲבָל חוֹלְלָה תְּמוּרָה יְסוּדִית בְּמַצְבּוֹ שֶׁל עִם יִשְׂרָאֵל בְּעֲצָם קִיּוּמָה כְּמָקוֹם הַיְחִיד שִׁיְהוּדִים יִכּוֹלִים לְהִגֵּן בּוֹ עַל עֲצָמָם בְּמָקוֹם לְסִמּוֹךְ עַל רִצּוֹנָם הַטוֹב, אֲךָ הַמְּפֹקֶפֶק לְעִיתִים קְרוֹבוֹת מְדִי, שֶׁל אַחֲרָיִם. וּבְאוֹתָהּ שְׁעָה הַחַיִּים הַיְהוּדִיִּים בְּתַפּוּצוֹת פּוֹרְחִים מִבְּחִינָה תְּרַבּוּתִית, חִינוּכִית וְאֲפִילוֹ רֹחֲנִית, בְּאוֹרַח שֶׁאֵין לְפָנָי מְאָה קֶשֶׁה הֵינָה לְדַמְיֵינוּ.

אכן, אין אלה הגרועים בזמנים, גם לא הטובים בזמנים, אבל המאתגרים בזמנים בהחלט. היהודים נמצאים כיום בעמדה שכנראה אין לה תקדים בכל ארבעת אלפים שנות תולדותיהם. בישראל ובתפוצות כאחד הם עומדים מול העולם בתנאים שווים, או לפחות בתנאים יהודיים. מהם התנאים הללו?

בשאלה הזאת ארוך בספר. טענתי היא שאנו נתונים בסכנה שנשכח מיהם היהודים ומדוע, למה ישנו עם יהודי, ומה מקומו במיזם הגלובלי של האנושות. בעבר עמדו היהודים בקטסטרופות בהיקף שהיה מחסל כמעט כל עם אחר: חורבן בית ראשון, גלות בבל, הכיבוש הרומי, גזרות אדריאנוס, מסעי הצלב, גירוש ספרד. הם כתבו קינות; הם התאבלו; הם התפללו. אבל הם לא נכנעו לַפְחָד. הם לא הגדירו את עצמם קורבנות. הם לא ראו באנטישמיות חלק מטבע היקום. הם ידעו שהם קיימים לשם ייעוד, ולא רק למען עצמם.

היהודים, בישראל ובכל מקום, צריכים לשקם את תודעת הייעוד. מי שאינו יודע היכן הוא רוצה להיות, לא יֵדַע לאן ללכת. הספר הזה אפוא עוסק לא רק בבעיות העומדות בפני היהודים, היהדות וישראל בתחילת המאה העשרים ואחת. הוא עוסק גם בשאלה הגדולה מיהם היהודים ולמה.

אני מעורב באופן אישי מאוד בכל הבעיות שאני כותב עליהן: המאבק באנטישמיות, חיזוק ההמשכיות היהודית, ובשבתי בחו"ל גם בהגנה על ישראל בתקשורת, באקדמיה, בארגונים לא ממשלתיים ובזירה הפוליטית בבריטניה ובאירופה. תפקידי צנוע, קול אחד בין רבים. אני עובד לשמחתי עם אנשים וארגונים, יהודים ושאינם יהודים, שעושים יותר ממני לאין ערוך.

ובכל זאת אני מרגיש שמשוהו חסר במאמצים שלהם. אין זו אשמתו של איש. זהו מחירן של הרחיפות ושל המעורבות. הדבר חסר בעיניי הוא התמונה הרחבה, זווית הראייה ההיסטורית, הקו המחבר את הנקודות לדיוקן שיראה לנו, על פני הרקע הרחב של הנוף האנושי וההיסטורי, את המי, המה והלמה של המצב היהודי. יש במקרא פסוק

שגויים מצטטים יותר מיהודים: "בְּאֵין חֲזוֹן יִפְרַע עִם" (משלי כט, יח). אך היהודים צריכים להקשיב לו במיוחד. עם ישראל היה עם החזון, וגיבוריו היו בעלי החזון. אסור לו לאבד זאת.

בלהט הרגע נוטים אנשים לעשות את אשר עשו בפעם הקודמת. הם נצמדים לתבנית. הם בוחרים באפשרות המחדל. במקרה הנוכחי, זוהי תגובה שגויה. הדברים משתנים. העולם במאה העשרים ואחת איננו זה שהיה במאה העשרים או במאה התשע-עשרה. גבולות שלפני עשורים מעטים נדמו כמבטיחים את שלומה של ישראל אינם מגינים עליה מפני טילים ארוכי טווח. הלאומנות החילונית שרווחה במזרח התיכון אחרי מלחמת העולם השנייה אינה דומה לטרור הדתי המשתרר עליו בזמננו, ואי אפשר להתנהל עם זו ועם זה באותם כלים.

האנטישמיות הישנה, תוצר של הלאומנות הרומנטית האירופית בת המאה התשע-עשרה, אינה דומה לזו החדשה, גם אם אותם מיתוסים עתיקים ממוחזרים בה. אי אפשר להילחם בשנאה המופצת באינטרנט בכלים שהתאימו לשנאה שהופצה בתרבות ההמונים.

כשאנשים נתונים בלחץ, הם עושים את הצפוי. משה נהג כך פעם אחת, והדבר עלה לו באובדן הכניסה לארץ ישראל. העם רצה מים. ה' אמר למשה לקחת את מטהו ולדבר אל הסלע, וכך יצאו ממנו מים. משה לקח את המטה והכה בסלע, ומים אכן יצאו ממנו. ה' גער בו. לא כך ציוויתי. לא תיכנס לארץ.

הסיפור עורר את השתוממות קוראיו לאורך הדורות. עונש גדול כל כך על חטא קטן כל כך? ובעצם, מה היה החטא? אך אנו שוכחים כי אותו דבר, כמעט, קרה קודם לכן, סמוך לאחר קריעת ים סוף. ה' אמר אז למשה לקחת את המטה ולהכות בסלע, וכך הוא עשה. בפעם הזאת אפוא משה חזר על תקדים. הוא עשה את אשר עשה בפעם הקודמת. אפשר לדמיין מה חשב. "ה' אמר לי לקחת את המטה. בפעם שעברה פירוש הדבר היה להכות בסלע. אז אעשה כך גם הפעם".

אבל בין שני המקרים היה הבדל גדול; עניין של ארבעים שנה. בפעם הראשונה משה הנהיג אנשים שרק ימים מעטים קודם לכן היו עבדים. ואילו עתה הוא מנהיג את בניהם, דור שנולד בחופש. עבדים

מבינים שעם הפקודה בא המקל המכה. ואילו אנשים ונשים חופשיים מגיבים לא למקל אלא למילה. הם צריכים מנהיגים שמדברים, לא מנהיגים שמכים. משה, האיש שהוביל עם ארבעים שנה בדרך מעבדות לחירות, איננו האיש המתאים להוביל עם חופשי אל עברו האחר של הירדן.

מענה הניתן בעידן אחד עלול להיות שגוי בעידן אחר. הדבר נכון גם ליהודים וליהדות כיום. אני מוטרד כשאני רואה כמה צפויות הן התגובות היהודיות, כאילו העבר מוסיף להטיל צל על ההווה. היהודים כיום אינם קורבנות, אינם חסרי אונים, וגם אינם עומדים לבדם. חשיבה כזאת כיום היא מסרסת ופוגעת בתפקוד. האנטישמיות איננה בלתי נמנעת, וגם איננה מסתורית. ואין שום חוק טבע הקובע שיהודים יריבו תמיד עם יהודים אחרים, יחבלו איש במאמצי רעהו וימתחו אלו על אלו ביקורת חסרת רחמים, כאילו עודם תועים במדבר ותוהים למה עזבו את מצרים.

העולם השתנה והיהודים מוכרחים להשתנות, כפי שידעו להשתנות תמיד: לחזור אל הראשונות ולמצוא את הדרך לקדם את התקווה היהודית הפרדוקסלית "חדש ימינו כקדם".

היססתי בכתבת הספר הזה. רבות כל כך נכתב בשנים האחרונות: על ישראל, על האנטישמיות החדשה, על ההמשכיות היהודית ועל כל כגון אלה. אין רצוני לגדוש את הסאה. רצוני לחדש. לשרטט, לשם שינוי, את התמונה הגדולה, את החזון הנרחב, ולהציגם בפני אלה שאני מקווה שיהיו דור חדש לא רק של קוראים אלא גם של מנהיגים. ניסיתי לשאול את השאלות הגדולות – מיהם היהודים ומה מתבקש מהם כיום הזה – ובין שתשובותיי משכנעות בין לאו, השאלות אמיתיות והן יוסיפו להדהד.

אני מאמין שאופקי הזמן של העולם היהודי, ובעצם של המערב בכלל, קצרים מדי. כפי שנהג לטעון המזרחן ברנרד לואיס, אנחנו חושבים על אתמול, על היום ועל מחר בעוד אויבי היהודים והחופש חושבים בסדרי גודל של עשורים ומאות. בקרב בין אנשי הרגע הקרוב

לאנשי האופק הרחוק, הניצחון לטווח ארוך מסור לאחרונים כמעט מעצם הגדרתם. טקטיקה איננה תחליף לאסטרטגיה, וכותרות עיתוני המחזר אינן פסק הדין במשפט ההיסטוריה. עם ישראל קיים זה כשני שלישים מההיסטוריה של הציוויליזציה האנושית. עם כזה זקוק לרוח־ק־מבט נבואי, לא רק למיומנות של חברה לניהול משברים.

על כן אנסה, בפרקים הבאים, להעמיד את ההווה בהקשרם הנרחב של העבר והעתיד, ולהציג את הבעיות הבערות באורם של אידיאלים מרחיקי רואי. אטען כי איבדנו את דרכנו וכי אנו צריכים להחיות את סימני הדרך הקלאסיים של הסיפור היהודי. אין זה סיפור על אנטישמיות ולא על ישראל כמדינה מוקפת אויבים. אין זה סיפור על עם שנידון לשכון לכבד, בלתי מוכן לשכנוי במקרה הטוב, יעד רב־שנתי לשנאה במקרה האחר. זהו סיפור על אמונה, על אמונה יוצאת דופן שבה אלוהים מזמין עם ומציע לו להיות שותפו ביצירת חיים וחברה שתהיה בית לשכינתו. אמונה זו הפעימה לא רק יהודים, אלא גם נוצרים ומוסלמים, שדתותיהם נבטו על אדמה יהודית, ובני אמונות אחרות שהתרשמו מאהבתם של היהודים למשפחה, לקהילה, לחינוך ולמסורת, מרדיפת הצדק של היהודים ומלהט המחלוקת־לשם־שמיים, ואף מן ההומור היהודי היודע לצחוק גם בפניה של הטרגרדיה. סבורני שאין זה מקרה. היהדות לא נועדה ליהודים בלבד. יש בה מסר לאנושות כולה, ואם מסר זה ימשול בכיפה במאה העשרים ואחת פניה ייראו אחרת לגמרי מכפי שייראו בלעדיו. היהדות היא חלק מהשיחה הכלל־אנושית, וחובתנו לטרוח ולשתף אחרים במחשבותינו, ולתת לאחרים לשתפנו בשלהם. זמן רב מאוד, רוב רובה של ההיסטוריה, הדבר לא היה בגדר האפשר. העולם לא התעניין כמה שבפי היהודים. היהודים נועדו לאמץ את דת הרוב או להיטמע, ולחלופין היו "האחר" שיש לשקצו. הדבר השתנה משתי סיבות.

ראשית, הדמוקרטיה הליברליות נותנות מקום לריבוי קולות. לכולנו זכות לדבר, ולעשות זאת בעצמנו. על כך תפארתה של הדמוקרטיה הליברלית. שנית, בזכות קיומה של מדינת ישראל יכולים יהודים לדבר כשווים. כבר לא רודפת אותם טראומת האי־בית.

איך אלה שינויים פעוטים. משמעותם היא שהיהודים מוכרחים לחזור לראשית, אל המקרא, ולשאול שוב מהו להיות יהודי, חלק מעם יחיד בעולם של ריבוי, מתוך מודעות בר־זמנית לייחודיות של הזהות ולאוניברסליות של האנושיות. איך אפשר להיות נאמן לאמונתך ועם זאת להיות ברכה לבני אמונות אחרות? זוהי השאלה היהודית.

הבעיות העומדות בפני היהודים במאה העשרים ואחת מבהילות, אך גם אחרים עומדים בפניהן. ישראל מתמודדת עם טרור, אך כמוה גם כל חברה חופשית אחרת מאז 11 בספטמבר 2001. היהודים מתמודדים עם שנאה ודעות קדומות, אבל כך גם מוסלמים, הינדים וסיקים בבריטניה, נוצרים בניגריה, בודהיסטים בטיבט וסינים בפיליפינים. יהודים מוטרים מן השאלה אם ילדיהם ונכדיהם ימשיכו את מסורת הדורות. אך גם לדאגה זו שותפים כל המיעוטים הדתיים בשלל מדינות דמוקרטיות במערב. לאחר שפרסמתי ספרים על ההמשכיות היהודית, נועצו בי מוסלמים בריטים על שאלת ההמשכיות האסלאמית וסינים בהונג קונג על ההמשכיות של דת קונפוציוס ושל הטאואיזם.

את המתבקש שמענו דווקא מפי כותב לא־יהודי, ההיסטוריון הקתולי פול ג'ונסון, בספרו הכביר היסטוריה של היהודים. היהודים, כתב, הם "דוגמה ותמצית של המצב האנושי". דומה כי הם מייצגים "את כל הדילמות הבלתי נמנעות של האדם בצורה מוגברת ומבוררת". ומסקנתו: "נראה כי תפקידם של היהודים הוא למקד ולהמחזי את החוויות האנושיות המשותפות, ולהפוך את גורלם הפרטיקולרי למוסר אוניברסלי".¹ ייחודיותנו היא האוניברסליות שלנו.

היהודים אינם לבדם בהתמודדויות שלהם. העולם נתון במערבולת של תמורה שלמהירות סיבובה קשה למצוא תקדים. במהלך חודשי כתיבתו של ספר זה, מקיץ 2008 עד תחילת 2009, כל המבנה הפיננסי הגלובלי התמוטט. מדינה אחר מדינה נגררו לשפל כלכלי. מתקפת טרור טרגית התחוללה במומביי. ישראל ניהלה מבצע שנוי במחלוקת בעזה. המתקפות האנטישמיות נגד יהודים בבריטניה הגיעו לרמת שיא מאז החל תיעודן לפני עשרים וחמש שנה. מעולם לא עוררו אירועים

במקום אחד רעידות משנה מהירות כל כך בכל העולם. אנו מוצאים את עצמנו, כביטוי הציורי של המשורר מתיו ארנולד, "מְטֹלְטְלִים בֵּין צָמֵד עוֹלָמוֹת, / זֶה מֵת, זֶה אֵין בּוֹ אוֹן לְהוֹלֵד".

ברגע זה בהיסטוריה, אולי יותר מבכל פרשת דרכים קודמת בתולדות ישראל, מהדהדת בקול קריאת אלוהים לאברהם לחיות כך שיתברכו בו "כָּל מְשֻׁפָּחוֹת הָאָדָמָה". היהודים הם העם הגלובלי העתיק בעולם, ועד לאחרונה היחיד. זהו העם ששב וכנה את חייו מהריסות השואה, הפשע הגדול ביותר של בני אדם נגד בני אדם. ישראל היא המדינה שתחת מתקפה כמעט בלתי פוסקת, מיום שהוקמה, מצליחה לקיים חברה חופשית ודמוקרטית באזור שאין בו עוד חברה כזאת וגם לא הייתה. הגיע זמנם של היהודים להשתחרר מן הפחדים ולשוב לאחוז בחוזקותיהם ההיסטוריות.

אלה הם היגדים מעוררי מחלוקת, אך אינני שולף אותם מן השרוול כשעשוע אקדמי ספקולטיבי שלא נבחן בכור הניסיון. להפך: אלו הן מסקנות שהגעתי אליהן בעקבות מעורבות אישית בכל הסוגיות שאני מדבר עליהן. יישמתי את הדברים בשטח – והם עובדים. בחנתי אותם לאור כתבי הקודש שלנו – והם מתיישבים.

תפיסתי הפנה היא כי במאה מתוחה וטרופה זו חייבים היהודים לנקוט עמדה, לא מתוך פחד, לא מחמת פרנויה או תחושת קורבנות, אלא עמדה חיובית שיסודה בערכים שאבותינו חיו לאורם והיו נכונים למות למענם: צדק, הוגנות, חמלה, אהבת הזר, קדושת החיים וכבודו של צלם האדם שאינו תלוי בצבע, בתרבות או באמונה. אין זו השעה לסגת אל גטו תודעתי. זו השעה לחדש את העתיק שבמוסדות המקראיים, את ברית הסולידריות האנושית שנכרתה בימי נח לאחר המבול. היהודים יכולים, בלי להתפשר על קוצה של יו"ד באמונתם ובזהותם, לעמוד לצד חבריהם, נוצרים, מוסלמים, הינדים, סיקים והומניסטים חילונים, להגנה על החופש מפני אויבי החופש, לאשרור החיים אל מול הסוגדים למוות ומחללים את החיים.

כדברי אלן גרינספן, לשעבר נגיד הבנק הפדרלי האמריקני, אנחנו עומדים בפתח עידן של סער. הנוגדן לפחד הוא אמונה, אמונה המכירה

את הסכנות אך אינה מאבדת תקווה. האמונה כפי שאני מבין אותה איננה ודאות אלא האומץ לחיות עם אי-ודאות, האומץ שנתן שרנסקי גילה בתא הכלא, האומץ שהוליך יהודים לקומם את חייהם ואת ארץ אבותיהם אחרי השואה, האמונה שהובילה דור אחר דור להנחיל את אורח חייו לבניו, מתוך ידיעת הסיכונים הכרוכים בהיות יהודי, אך בלי לחדול לעולם להודות על הזכות היתרה הטמונה באתגר זה. עם ישראל עתיק אך עדיין צעיר; עם מיוסר לעייפה – המלא באנרגיה מוסרית; עם שחוה את הנורא ביותר שיכול לזמן לו הגורל, אך עודו יודע לשמוח. היהודים היו ונותרו סמל של תקווה.

פרק א

סיפורו של העם, עמו של הסיפור

אלוהים ברא את האדם כי אלוהים אוהב סיפורים. – אלי ויזל

ליהודים היו תמיד סיפורים בשביל כולנו. – אנדרו מאר

בשנת 1876 פרסמה הסופרת האנגלייה הגדולה של זמנה, מארי אן אוואנס, המוכרת יותר בשם העט שלה ג'ורג' אליוט, את הספר שעתידיה היה להיות הרומן האחרון שלה.¹ שמו היה דניאל דרונדה, ואילו הייתה קיימת בעת ההיא המילה "ציוני", הוא היה מכונה רומן ציוני. הגיבורה הראשית בספר היא אישה צעירה, גוונדולין הרלֶת, אך בחירתה של אליוט לקרוא לספר דניאל דרונדה מלמדת כי לדידה זהו בעיקר סיפורו של הגיבור הקרוי בשם זה.

דרונדה, גבר אנגלי שגוונדולין פוגשת, הצייל פעם את חייה של צעירה ושמה מירה לפידות, שעמדה לקפוץ אל מימי התמזה. היא הייתה היהודייה הראשונה שדרונדה פגש, והיא עוררה את התעניינותו בבני עם זה. הוא יצא לשוטט באזורים יהודיים בלונדון ופגש שם מלומד ושמו מרדכי, שהתפרנס מתיקון תכשיטים. מרדכי היה לחונכו

של דניאל בשבילי ההיסטוריה והמנהגים של היהודים. הוא היה חבר במועדון ויכוחים שנקרא "הפילוסופים", ושם שמע אותו דניאל מגן על העם היהודי כאומה חיה ועל היהדות כאמונה חיה – עמדה שנויה במחלוקת, מתברר, בזמן ובמקום ההם. אף כי עם ישראל ודתו גם יחד חלושים היו בעת ההיא, כפי שמרדכי הודה, די היה לדעתו בדבר אחד כדי להחיותם: שיבת היהודים אל ארצם ואל הקיום הריבוני. "עמנו המפוזר בארבע כנפי תבל", אמר, "עמנו המבקש לו ארץ ומדינה, יזכה ככל עמי תבל לאצילות שבחיים הלאומיים ולקול בשיחתה של משפחת העמים".

מרדכי סיפר לדניאל כי יש לו משימה: להיות חלק מן המפעל הזה. אבל הוא חולה. בריאותו רופפת. הוא אמר לדניאל שאולי זימן אותם האל יחדיו לאות כי דניאל נועד להיות ממשיכו, ורמז לו שאולי גם הוא, דניאל, יהודי. עד לאותה עת לא ידע דניאל מיהי אימו. דניאל שאל את האפוסטרופוס שלו, והלה סיפר לו שהוא שמר את שמה מפני דניאל לבקשתה. דניאל נסע לפגוש את אימו, נסיכה רוסייה המתגוררת בג'נובה שבאיטליה, והצליח לשחרר מפיה את הסוד: היא נולדה כיהודייה, וברחה מגורלה זה. לכן הסתירה את זהותה מבנה: היא לא רצתה שיסכול בגלל זהות יולדתו. התוודעות זאת גרמה לדניאל להיסחף אחר חלומו של מרדכי. בסוף הרומן הוא עוזב את גוונדולן ויוצא לארץ ישראל: "התמסרתי לרעיון שיקומו המדיני של עמי", הוא אומר לה. "לעשותו שוב ללאום, לתת לו מרכז לאומי, כפי שיש לאנגלים אף כי גם הם פזורים על פני כדור הארץ".

החלטתה של אליוט להקדיש את יצירתה הגדולה – בדיעבד האחרונה – לעם היהודי היא החלטה יוצאת דופן. לא היה לה כל קשר משפחתי ליהדות. ובכל זאת שיקעה עצמה לאורך שנים בקריאת ספרות יהודית וספרות על היהודים. במסגרת הכשרתה העצמית לכתיבת הרומן היא אף למדה עברית. היא ידעה שנושא ספרה לא יהיה פופולרי, ושתמיכתה בעניין היהודי תקים עליה ביקורות שליליות. "היסוד היהודי", כתבה ביומנה, "כנראה לא יעלה לרצון לפני איש". אף לא היו אז מאורעות חדשתיים מיוחדים שיסבו את תשומת לב

פרק א – סיפורו של העם, עמו של הסיפור

הציבור לגורלם של היהודים. עלילת דמשק כבר נצטעפה בערפילי העבר, שלושים ושש שנים עברו מאז, ואילו הפוגרומים ברוסיה עוד היו נחלת העתיד הבלתי ידוע – כחמש שנים לאחר מכן. אפילו המילה "אנטישמיות" טרם נטבעה.

ובכל זאת, גורלם של היהודים העסיק אותה, ואף היה נושא המאמר האחרון שכתבה לפני שהלכה לעולמה. הוא נקרא "ההפֿהֿפֿהֿ המודרני"; הפֿהֿפֿהֿ הייתה קריאת הקרב של הצלבנים בבואם לטבוח ביהודים, ראשי תיבות של "ירושלים אבודה" בלטינית. סבלו של העם היהודי נגע לליבה, וכן תרומתו הגדולה לתרבות העולם. היהודים, כתבה, הם "עם שהגותו עיצבה את דתה של מחצית האנושות, המחצית המתורבתת יותר". היא נפעמה לנוכח הצלחתם של היהודים לשמור על כבודם העצמי למרות תועפות התיעוב שספגו לאורך דורות על דורות באירופה הנוצרית. היא העמידה שאלה: האם "בקרב היהודים יימצאו די שותפים לרצון, ודי שותפים לצורך, ודי אנשי מופת בעלי תושייה ולהט ציבורי: עזראים חדשים, מקבים מודרניים", שיקוממו את האומה הישראלית בארצה ויבנו בה "מדינה שתגלם את לאומיותם, תספק להם הגנה וכבוד, ותזרים לעולם, בדרכה הייחודית, פנים חדשות של מצוינות לאומית, קול נוסף במקהלת האומות?"²

בדרך כלשהי, באחרית ימיה, ג'ורג' אליוט הזדהתה עם הסיפור היהודי, על כאביו ובכיותיו, ובפרט עם הפרק שעוד לא נכתב בו, ואשר נובא עוד לפני אלפיים וחמש מאות שנה: שיבת ציון. פרק זה עוד היה בגדר חלום, חזון ותקווה. אך כפי שידעה אליוט, היהודים הם עם של תקווה.

"ראיתי את הארץ המובטחת"

תשעים ושתיים שנה לאחר מכן, ב-3 באפריל 1968, מנהיג אפרו-אמריקני נשא דרשה בכנסיית מייסון טמפל בעיר ממפיס שבמדינת טנסי.³ אף כי היה צעיר לימים, בן שלושים ותשע, כבר יצא שמעו בכל העולם. ב-1964 הוא זכה בפרס נובל לשלום. שמו היה מרטין לותר קינג.

סיפור יציאתם של בני ישראל מעבדות לחירות ומסעם במדבר אל הארץ המובטחת היה זה זמן רב מקור השראה למאבקם של השחורים באמריקה לזכויות אזרח. במאה התשע-עשרה הם שרו את גרסתם לפסוק א בפרק ה בספר שמות: "קדימה, משה, / תוציא אותנו ממצרים. / תגיד לפרעה בשמי / שלח את עמי". קינג גדל על הסיפור הזה. נאומו שפעו מובאות מן התנ"ך. סיפור יציאת מצרים נסך בו תקווה, ובאמצעותו הוא נתן תקווה לכל אחיו האפרו-אמריקנים. בשיאו של המפורסם מכל נאומו, נאום "יש לי חלום" שנשא מול אנדרטת לינקולן בושינגטון באוגוסט 1963, הוא ציטט שני פסוקים מישעיהו, פסוקים ד-ה בפרק מ, הלוא הוא הפטרת שבת נחמו אצל היהודים: "יש לי חלום כי כל־גיא יִנְשָׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפְּלוּ וְהָיָה הָעֵקֶב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבָקְעָה, וְנִגְלָה כְבוֹד ה' וְרָאוּ כָּל־בָּשָׂר יַחְדָּו". ועל כך הוסיף: "עם האמונה הזאת נוכל לחצוב מהר הייאוש אבן של תקווה".

אולם עתה, ב־1968, מצב הרוח בקרב אנשי התנועה לזכויות האזרח היה מתוח. רבים נלאו מהקצב האיטי של קינג. הלוחמנים שבהם סברו שרק באלימות תושג המטרה. אחרים חשבו שכל רעיון השילוב הבין-גזעי בטעות יסודו. הצבעים יהיו נבדלים תמיד. קינג מקדם חלום באספמיה. לנוכח ההתנגדות הפנימית חש קינג כי חייו בסכנה. תחושה מוקדמת זאת גרמה לו בלילה ההוא לחתום את נאומו במילים נבואיות יוצאות דופן.

הוא סיפר לשומעיו על היום האחרון בחייו של משה. משה ידע כי נגזר עליו שלא לעבור את הירדן; לא לראות במימוש היעד שאליו הוליך את העם ארבעים שנה במדבר. ה' נתן לו מתנה אחרונה אחת: לא כניסה אל הארץ, כי אם מבט אליה מרחוק, מפסגת הר נבו שבעבר הירדן מזרחה. חייו של משה לא עברו לשווא. הוא הוביל את העם כמעט כל הדרך, אך את הצעד האחרון יעשה הדור החדש בלבד. מילים אלו היו המילים האחרונות כמעט שאמר מרטין לותר קינג בלילה ההוא: "זמנים קשים מחכים לנו. אבל אין זה נוגע לי עכשיו. כי הגעתי אל פסגת ההר... והשקפתי סביב. וראיתי את הארץ

פרק א – סיפורו של העם, עמו של הסיפור

המובטחת. אולי לא אכנס אליה איתכם. אבל אני רוצה שתדעו הלילה שאנחנו, כעם, נזכה בארץ המובטחת". אכן, היממה ההיא נתגלתה בדיעבד כאחרונה בחייו.

ביום המוחרת הוא נרצח. כעבור ארבעים שנה נבחר לראשונה אדם שחור לנשיאות ארצות הברית – ברק אובמה. את מסע הבחירות שלו התחיל בחיבור ספר בעל כותרת רבת-משמעות: **העוז לקוות**. התקווה צריכה עוז. וזהו הדבר שהיה למרטין לותר קינג: האומץ לשמור על החלום גם בדיעה שהוא מרחיק לכת בעיני רבים, הולך בקטנות בעיני אחרים, מתון מדי בעיני הקיצונים; אף כי הוא חש כי לא יזכה לראות כמו עיניו את התגשמותו. הוא ידע את אשר ידעו חז"ל: "לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה". הוא הוביל את האפרו-אמריקנים במסע המקראי, וכעבור שנות דור הם הגיעו לארץ המובטחת. הסיפור היהודי הוא סיפור-העל של התקווה בתרבות המערב.

עולם שהתהפך

"אלה הם זמנים המנסים את נפשות האנשים", כתב במאה השמונה-עשרה הוגה הדעות האמריקני תומס פיינ⁴. זמננו שלנו מנסה בלי ספק את הנפש היהודית. לפני עשור, כשקרבת תום האלף הנוצרי, רבים האמינו כי עם ישראל נכנס לעידן חדש ושלו בתולדותיו. גם אני חשבתי כך. דומה היה כי מדינת ישראל קרבה אל השלום. האנטישמיות נמצאה בשפל של כל הזמנים. יהודים הגיעו למעמד חסר תקדים ברוב החברות שהם חיו בהן. העולם הקשיב לקול היהודי בכבוד.

ואז העולם התהפך על ראשו. תהליך השלום בישראל קרס, והתחלף תחילה באינתיפאדה, ואז בגל מתמשך של פיגועי התאבדות, ואז בהתקפות טילים מלבנון על הצפון ומעזה על הדרום. ישראל מצאה עצמה מכותרת לא רק באויבים, כפי שהתרגלה, אלא בארגוני טרור המקבלים הוראות ומימון ממדינות ונחושים להשמדה מתוך אמונה דתית שאינה ניתנת להתפשרות.

המתקפה לא הייתה רק פיזית, אלא גם מדינית. מסע דה־לגיטימציה בינלאומי עצום בתהודתו נערך נגדה, בחסות הסתה של ארגונים לא ממשלתיים, אקדמאים וכלי תקשורת. היא הייתה למדינה היחידה מכל 192 חברות האו"ם שעצם זכות קיומה וזכותה להגן על אזרחיה הועמדו בספק.

בתוך כך, ובזיקה הדוקה לדברים, התעוררה האנטישמיות: השנאה העתיקה בעולם, בלבוש החדש בעולם. יהודים הותקפו בערי מגוריהם במערב אירופה ובבריטניה. בתי כנסת חוללו, מצבות נותצו, בבתי ספר יהודיים הוטמנו פצצות, וסטודנטים יהודים ספגו איומים בקמפוסים. כל זה קרה אחרי עשורים של מאמצים מתמשכים, בחקיקה ובחינוך, להבטיח שהשנאה שהולידה את השואה תרד מן הפרק.

כל זה לא היה לגמרי מפתיע. היסטוריה בת ארבעת אלפים שנה מקנה לעם אי אלו יתרונות, ואחד מהם הוא ששום מצב שהוא נקלע אליו אינו חדש לו. "שלום לך אפלה, חברתי הישנה", שרו סיימון וגרפונקל בשנות השישים, וכאילו על הזיכרון היהודי שרו. ובכל זאת, אני שייך לדור שנולד אחרי השואה והספיק לחוות מאורעות כמלחמת ששת הימים. קיווינו, האמנו, שהיהודים עברו סוף סוף מאפלה לאורה. טעינו.

אלו הן בעיות חמורות ומדאיגות. אולי החמורה בכולן היא אובדן היהודים בגולה בהתבוללות, בנישואי תערובת ובהתפוגגות ההדרגתית של הזיקה היהודית – ואובדן תחושת הייעוד, ואפילו הזהות, בישראל גופא. כאשר הייתה ליהודים תחושת ייעוד, לא היה דבר בעולם שיכול להביסם. כשלא הייתה להם תחושה כזאת, הם מצאו דרכים יצירתיות להגיע אל סף התבוסה.

הסיפור הלא נכון

ספר זה עוסק באתגרים העומדים בפני היהודים, היהדות ומדינת ישראל במאה העשרים ואחת. אבל אין זה ספר קונבנציונלי. כוונתי אינה רק לנתח את הבעיות, אף כי אנסה לעשות זאת. אני סבור שיהודים רבים

בישראל ומחוצה לה, אולי רוב היהודים, שכחו את הסיפור היהודי: את המסע מעבדות לחירות, מאפלה לאורה, מגלות לגאולה, מסע אמונים של מאמינים. החליף אותו סיפור אחר, שמרבים לספרו, ושהמאורעות נדמים כמאשרים אותו שוב ושוב, כדי כך שהוא נחזה להיות הסיפור היהודי בה' הידיעה.

זה הסיפור: היהודים נרדפו בכל התקופות. הם נרדפו באירופה הנוצרית מהמאה האחת-עשרה עד המאה העשרים. הם נרדפים כיום במזרח התיכון, המוסלמי בעיקרו. להיות יהודי הוא להיות שנוא – ולקרוא תיגר על השנאה הזאת. כניסוחו של הוגה הדעות היהודי בן המאה העשרים אמיל פקנהיים, היהודים מצווים להישאר יהודים כדי למנוע מהיטלר ניצחון שלאחר המוות.⁵ היהודים הם, כמאמר בלעם, "עם לְבָדָד יִשְׁכֵּן" (כמדבר כג, ט).

הספר שלפניכם שולל את הסיפור הזה. ראשית, הוא איננו הסיפור היהודי. העובדות אולי נכונות, אבל העלילה שגויה. שנית, הסיפור עלול להיות מקרה קלאסי של נבואה המגשימה את עצמה. אם היהודים יאמינו שהם בודדים, הם יתבודדו. שלישיית, הוא מוביל לאימוץ מערכת עמדות המתנגשת בעליל עם התפיסה העצמית היהודית הקלאסית. הוא הופך את היהודים לקורבנות. הוא נוטע בהם דפוסי פסיביות אגרסיבית. הוא גורם להם שלא לבטוח בְּעוֹלָם, דבר שעלול להוביל לשנאת האחרים או לשנאה עצמית. רביעית, הוא מחולל מדיניות המובילה להרס עצמי. חמישית, הוא זורע ייאוש דווקא כאשר דרושים לעם ישראל כוחות נפש. שישיית, הוא יעודד יהודים לעזוב את היהדות. שביעית, הוא שולל מן היהודים ומן האנושות את עצם הדבר המכונן את המסר היהודי לאנושות: את הסיפור היהודי, סיפור במילים וסיפור במעשים ובחיים, שנושאו הוא העוז לקוות.

יהודים הנתונים בשבי הסיפור השגוי הזה, שעל פיו עם ישראל נידון לשכון לבדד, מנסים להילחם באנטישמיות לברם. ישראלים רבים נוטים להאמין כי מדינת ישראל בודדה, ורק ארצות הברית עומדת לצידה. גדול ההוגים היהודים במאה העשרים, הרב יוסף דב סולוביצ'יק, כתב מסה מפורסמת שכותרתה איש האמונה הבודד.⁶

אני חולק על כל ההיגדים הללו. היהודים לא יוכלו לנצח את האנטישמיות לבדם. ישראל לא תוכל לשרוד לבדה. איש האמונה ואשת האמונה ביהדות אינם בודדים. להפך: האמונה עניינה גאולה מן הבדידות. היא ניגודה הקוטבי של ההיות לבדו. אפשר להבין את העמדות הללו על רקע ההיסטוריה הנוראה של המאה העשרים, אך בנסיבות המאה העשרים ואחת הן מיושנות. המוצאים מפלט בבדידות אינם פותרים את הבעיה שלהם, אלא מסבכים אותה. האתגר החשוב ביותר העומד עתה בפני עם ישראל, בישראל ובתפוצות, הוא שיקומו של הסיפור היהודי. הוא הפעים את ג'ורג' אליוט. הוא הפעים את מרטין לותר קינג. הגיע הזמן שיפעים את היהודים עצמם.

לגאול את הרוע

אין זו אופטימיות חסרת תקנה, מן הסוג המכונה עקרון פוליאנה. יהודי המכיר את ההיסטוריה היהודית אינו יכול להיות אופטימיסט. לא; זהו ריאליזם טהור ופשוט. כבר אמר דוד בן-גוריון: "בישראל, ריאליסט הוא מי שמאמין בניסים". ליהודים, האמונה חיונית כמו החיים עצמם. בלעדיה לא היה עם ישראל שורד.

בשנת 2001, כשהחל גל פיגועי ההתאבדות שלאחר קריסת תהליך השלום של אוסלו, אמרתי לשגריר ישראל בבריטניה אז, "בעבר, אויבי ישראל ניסו לדחוף אותה למשבר צבאי ונכשלו. אחר כך הם ניסו לדחוף אותה למשבר מדיני, ושוב נכשלו. עכשיו הם מבקשים לדחוף אותה למשבר רוחני, והם עלולים לנצח".

זה, בחשבון אחרון, עניינו של הטרור במאה העשרים ואחת; וישראל היא היעד העקבי ביותר שלו. פיגועי ההתאבדות העבירו את המלחמה מן החזית אל האוטובוסים בחיפה, החנויות בתל אביב והמסעדות בירושלים. בשנים הקשות שלחו הורים יהודים את ילדיהם באוטובוס לבית הספר בלי להיות בטוחים שיראו אותם שוב. טילי חזבאללה ורקטות חמאס העמידו שני שלישים מישראל – צפונה ודרומה – במעגל הפגיעה שלהם. בכותבי שורות אלו, ילדים בני

שבע בשדרות מצטופפים במחסות בטון מפני רקטות. הדה-לגיטימציה שנעשית לישראל בחוגים נרחבים של תקשורת, אקדמיה וארגונים לא ממשלתיים גורמת לאזרחיה להרגיש עזובים ובודדים. המטרה היא להפחיד ולחולל ייאוש, וכדי להתחסן מפניה נדרשים משאבי ענק של אמונה ועוז. זהו המשבר הרוחני.

זהו כוחו הייחודי של הטרור בעידן הגלובלי. הטרור לא רק תוקף בזדון אזרחים חפים מפשע וצובע את החיים בפחד; כוחו הנורא טמון בכך שהוא נוטל את מידותיה הטובות של החברה החופשית ומנצל אותן כנקודות תורפה. דוגמה מבעייתה במיוחד סיפקה מתקפת הטרור במומביי בנובמבר 2008. בין קורבנותיה היו רב צעיר ואשתו, גבריאל ורבקה הולצברג.

בני הזוג הולצברג היו שליחי חב"ד בעיר. לא הכרתי אותם, אבל מקור ההשראה שלהם, הרבי מלובביץ', השפיע רבות גם עליי. הוא עשה דבר ששום יהודי לפניו לא עשה. הוא שיגר שליחים לכל רחבי העולם, לכל מקום שיש בו יהודי או שיהודי עשוי להגיע אליו. תפקיד השליחים היה לקיים במקומות שהותם את בתי חב"ד, שדלתותיהם פתוחות לאורחים. את זאת עשו בני הזוג הולצברג. אם נכונים כמה מן הדיווחים שלאחר הפיגוע, הם נתנו אוכל וקורת גג גם לאנשים שלאחר מכן רצחו אותם.

הכרתי את הרבי מלובביץ'. בזכותו אני רב. שנים תהיתי מה עורר אותו להקמת מיזם השליחים. היהדות איננה דת מיסיונרית, ורבנים אף לא נהגו להקדיש את זמנם לקירוב יהודים מבודדים או מנוכרים. לבסוף עלתה ברעתי השערה, ועד כה לא שמעתי סברה טובה ממנה. הרבי האמין ברעיון ה"תיקון" במובנו הקבלי: שמעשינו יכולים לגאול עולם שבור ולהציל שביבים של אור אלוהי מלב האופל האנושי.

בימי חייו של הרבי התחוללה השואה, שהכריתה כמעט את כל עולם החסידות והקבלה במזרח אירופה. האם אפשר להציל אור מתוך רוע בהיקף אדיר כזה? דומני שהרבי הגיע למסקנה כי אם הנאצים בשנאתם יצאו למצוד אחר כל יהודי, והגיעו עד לאיים מבודדים, לקהילות נידחות ולמקומות מסתור – ישלח הוא את חסידיו לְתוֹר

אחר כל יהודי ויהודי מתוך אהבה. מחשבה זו היא שעוררה אותי להיעשות לרב.

אחרי האסון במומביי התחלתי לשאול את עצמי אם חסדים כאלו אפשריים גם בעידן של טרור. אברהם אבינו, כמסופר בפרק יח בספר בראשית, הכניס אורחים זרים וגילה שהם מלאכים. בני הזוג הולצברג הכניסו אורחים זרים וגילו שהם רוצחיהם. האם בעידן הטרור פתיחת הדלת והלב פירושה פגיעות וחשיפה לסכנה? התשובה מוכרחה להיות שלילית. דרכה של היהדות, שהרבי היה מופת עילאי לה, היא להציל את התקווה מתגרת ידה של הטרדגדיה. גם בעולם של חושך, האהבה עודנה מרפאת. הטוב עודנו גואל. הטרור מכה באחרים אך לבסוף אוכל את בשר עצמו. ואילו זיכרונם של עושי חסד עם זרים מוסיף להאיר אחריהם.

הרצון לעוצמה מול רצון החיים

אלפי ספרים נכתבו על הטרור מאז קריסת תהליך השלום הישראלי-פלסטיני ומאז מתקפת 11 בספטמבר 2001 נגד ארצות הברית. הם עוסקים בשיטות הטרור, בפוליטיקה של הטרור, בפסיכולוגיה של המחבלים המתאבדים, בטיבה של הקיצוניות הדתית, וכן באמונות בדבר מלחמת הקודש, מות הקדושים ושלטון האל באחרית הימים שאמור להגיע בעקבות מלחמה ומוות אלו. אך בין כל אלה לא מצאתי ספר על האפשרות לנצח את הטרור בתעצומות של תקווה, בעזרת מעשה פשוט: סירוב להיבהל.

מנהיגי אל-קאעידה, חמאס וחזבאללה חוזרים ללא לאות על המנטרה שהם עתירים לנצח בעימות שיעצב את פני המאה העשרים ואחת כי "אתם אוהבים את החיים, אבל אנחנו איננו יראים מן המוות". סיסמה זאת מסמנת במדויק את קווי החזית במערכה הרוחנית של זמננו. משה רבנו אמר באחרית ימיו, "העידתי ככם היום את השמים ואת הארץ: החיים והמות נתתי לפניך, הברכה והקללה; ובחרת בחיים, למען תחיה אתה וזרעך" (דברים ל, יט). הבחירה בחיים – בארוס על

פני התנטוס, בשלום על פני המלחמה, בבטחה על פני הפחד – איננה דבר שאנו יכולים לראותו כמובן מאליו. דרווין, או כמה מחסידיו, ציירו את החיים כמאבק הישרדות. פרויד אבחן את אינסטינקט המוות כאחד משני הדחפים המשמשים באישיות האדם. מרקס ראה את ההיסטוריה כמאבק מעמדות בלתי נמנע. קרל שמיט הגדיר את הפוליטי כחיפוש אחר אויב.⁷ פסיכולוגים אבולוציוניים כגון דיוויד באס מספרים לנו שרצח הוא אסטרטגיה סתגלנית להעברת גנים לדור הבא בעולם של תחרות על הפריון.⁸ פסיכיאטרים קוגניטיביים כגון אהרן בק גורסים שהשנאה מתחוללת כשאנו משליכים על הזולת צדדים שליליים בדימוי העצמי שלנו.⁹

יהיה אשר יהיה ההסבר לדחפי השנאה, האלימות והמוות, העובדה היא, כפי שניסח ההיסטוריון בן המאה התשע-עשרה סר הנרי סאמֶר מֵיין, כי "המלחמה גילה כגיל האדם, ואילו השלום הוא המצאה מודרנית".¹⁰ תובנה זו נותנת לנו רמז ראשון לכיוונו של המסע שאצא אליו בספר זה – הספר המבקש להבין את הסיפור היהודי ולהראות מדוע הוא חשוב גם לשאינם יהודים ואיך הוא נוגע באיומים הניצבים עתה בפני שרידותו של עם ישראל.

דמות המפתח כאן היא הפילוסוף המעמיק, הרדיקלי והמטריד ביותר במאתיים השנים האחרונות, פרידריך ניטשה. ניטשה הוא האיש שהגה לראשונה את המילים "אלוהים מת", והאיש שהציב במרכזו מתווה הערכים החדש שלו את "הרצון לעוצמה". הוא ביטא עוינות לא כלפי היהודים כי אם כלפי היהדות, ועוד יותר מכך כלפי הנצרות. בשנת 1889, בהיותו בן ארבעים וחמש, הוא עבר התמוטטות נפשית ולא התאושש ממנה. שנה קודם לכן הוא כתב את יצירתו הפרובוקטיבית ורווית הלהט "האנטיכריסט". הוא אמר בה:

היהודים הם המוזר שבעמים בדברי ימי עולם, מכיוון שבעומדם בפני השאלה קיום או חדלון, בחרו מתוך מודעות מדהימה לחלוטין בקיום בכל מחיר... הם סייגו עצמם בפני כל התנאים שבהם עד כה כל עם יכול היה, רשאי היה, לחיות; הם חוללו

מקרבם מושג הפרכה לתנאים הטבעיים – הם הפכו בזה אחר זה וללא־תקן־עוד, את הדת, את הפולחן, את המוסר, את ההיסטוריה, את הפסיכולוגיה, לניגודם של ערכיהם מטבע... היהודים הם, אפוא, עם הרה־האסונות שאין בדומה לו בדברי ימי עולם.¹¹

מנקודת מבטו, ניטשה צדק. היהודים התנגדו לכל מה שהוא ייצג: הטבע, הגאווה, האון החייתי, הבוז שרוחשים החזקים כלפי החלשים, הנבונים כלפי הטיפשים והתמימים, המשכילים כלפי ההמונים. הוא האשים את היהודים על כי יצרו את הנצרות, ואת הנצרות על כי סירסה את אירופה, ובפרט את "החיה הצהובה" של הגזע הארי, והכריחה ממנה את יצרי השליטה והשררה הטבעיים שלה. את היהדות כינה "המרד המוסרני של העבדים", נקמת המדוכאים בנוגשיהם לשעבר. האתיקה היהודי־נוצרית הייתה לדידו היפוך מדויק של אמונותיו: ענווה במקום עליזנות, אהדה לקורבן במקום הזדהות עם המנצח, דאגה לחלש ולפגיע במקום אחוות חזקים.

ניטשה היה מתפלץ לו ידע איזה שימוש יעשו הנאצים במשנתו. אבל הוא אכן הזדהה, לפני כולם ובצלילות עילאית, עם הסתלקותה של גרמניה מדרך התבונה והנאורות ועלייתה על נתיב האלים הפגאניים העתיקים, הלוא הם הדם והשייכות. הוא צדק. זו הבחירה: הרצון לעוצמה או הרצון לחיים. היהדות, דת אלוהי החיים, שצוואת אדון־נביאיה הייתה "ובחרת בחיים", היא קריאה מתמדת לקידוש החיים. אין בכך שמץ של טבעיות. האל היהודי איננו אל של טבע, אלא הוא האל הנשגב מן הטבע. הטבע נראה לא פעם אכזר, שרירותי ועיוור. הוא מוליד מתוך הרס. כוכבים מתפוצצים וכך נוצרות פלנטות. בריות באות לעולם ונטרפות בידי בריות אחרות. ההומו ספינס מופיע, ומתוך התאגדויות לחבורות, לחמולות, לשבטים, לערים, למדינות ולאיימפריות רוכש שליטה על בני מינו. אין רע בכל זה, אבל גם אין טוב. הטבע הוא, כשם אחד מחיבוריו של ניטשה, "מעבר לטוב ולרוע". הוא פשוט מה שהוא. אנחנו יכולים לקבל את מציאות הטבע בצחוק או בכבי, אנחנו יכולים לפתח "תחושת חיים טרגית", אך אלה הם

יצירי דמיון. אנחנו לבד ביקום, ואנו יכולים לשלוט – או להישלט. כל הקיים הוא רק ההיות העיוור והאדיש של הדברים. איכשהו, בדרך שעודנה לוטה בערפל, גילו היהודים אמת אחרת, או שמא היא שגילתה אותם: שמעל ומעבר ל"יש" ישנו "ראוי". הממשי איננו הכרחי. יכול להיות עולם אחר. הטבע איננו המילה האחרונה, כי הטבע הזה נברא בידי ישות המצויה מחוצה לו, ואשר יצרה אותנו בצלמה וכך נתנה גם לנו את הכוח לעמוד מחוץ לטבע. אנחנו חופשיים. אנחנו יכולים לבחור. איננו כבולים לגזר הדין שחרצו לנו המקרה, או הגורל, או הכוכבים, או הדחפים האפלים שלנו, או הגנום האנושי. בידנו להשליט את החופש על הטרמיניזם, את הצדק על כוח הזרוע; בידנו לבלום את הגלישה במעגליה החוזרים של ההיסטוריה ולהתוות מסלול אחר. איננו יכולים לנצח את המוות, אך בידנו להביס את כל אותם כוחות הגורמים לבני אדם להרוג בני אדם אחרים, חפים מפשע. בידנו לבחור בחיים.

הקריאה

לפני עידן ועידנים, איש אחד ואישה אחת שמעו קול שקרא להם לעזוב את ארצם, את מולדתם ואת בית אביהם ולצאת למסע. הם לא נפלו משאר בני האדם, ולא ניכר בהם כלל שהדרך שהם מתחילים לפסוע בה תשנה את תולדות המין האנושי. האיש לא היה גיבור מלחמה ולא עושה-ניסים. הוא לא היה מהפכן ולא גורו שיש לו אלפי חסידים. דבר לא היה משותף לו ולגיבורי האפוסים והמיתוסים. ועדיין אין ספק שהוא היה האדם המשפיע ביותר שחי אי פעם. 2.2 מיליארד נוצרים, 1.3 מיליארד מוסלמים ו-13 מיליון יהודים, יותר ממחצית מ-6 מיליארדי בני האדם החיים היום, רואים עצמם ממשיכיו הביולוגיים או הרוחניים. שמו היה אברהם. שם אשתו שרה.

המיוחד ביותר באברהם, החדשני ביותר אצלו, לא היה האל שהוא עבד. על פי התורה, אברהם לא היה המונותאיסט הראשון. כתר זה שייך לאדם הראשון. חידושו של אברהם היה ברעיון שהאמונה היא

מסע של אנשים אל הארץ המובטחת. זהו המסע שדניאל דרונדה, גיבורה של ג'ורג' אליוט, יצא אליו. זהו המסע שמרטין לותר קינג דיבר עליו בנאומו הפומבי האחרון. זוהי גם שיבת ציון המודרנית, המפעל הנועז ופורץ-המוסכמות ביותר בתולדות עם ישראל בעת החדשה. אלא שבאירוניה היסטורית, ההישג הכביר של מסע זה הוליד סימן שאלה המרחף על עצם קיומו של עם ישראל כעם אחד.